

Володимир Бутенко
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
професор кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Херсон
butenkovg@online.ua

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Останнім часом проблема розвитку критичного мислення як моделі для навчання і виховання громадян суспільства майбутнього перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних педагогів. Становлення інформаційної суспільства, демократичний поступ України визначають важливість критичного мислення для вітчизняної системи вищої освіти. Головне завдання сучасної системи вищої освіти – готувати компетентного фахівця, спроможного ухвалювати адекватні рішення, реагувати на особистісні і соціальні виклики. Одним із засобів вирішення цих завдань є сформованість в особистості навичок критичного мислення.

У статті обґрунтовано важливість інформаційно-аналітичної компетентності у професійній підготовці майбутніх правоохоронців здатних до використання основних інформаційних ресурсів; володіння методами пошуку, відбору, аналізу, переробки й структурування інформації; підготовки аналітичних документів. Проаналізовано категорії таксономії педагогічних цілей Б. Блума, що охоплює пізнавальну сферу. Б. Блум розклав процес думання на мисленнєві операції і визначив, що є мисленнєві операції низького рівня (знання, розуміння та застосування) і високого (аналіз, синтез, оцінка). Представлено аналіз досліджень і публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців, в яких розглядається феномен критичного мислення. Розкрито сутність поняття «критичне мислення» з точки зору філософії, психології та педагогіки. Таке мислення характеризується контрольованістю, обґрунтованістю та цілеспрямованістю. Його використовують для розв'язування задач, формулювання висновків, імовірнісної оцінки та прийняття рішень. Розглянуті зміст і деякі методи розвитку навичок критичного мислення засобами іноземної мови у процесі формування інформаційно-аналітичної компетентності. Розглядаються стратегії та прийоми розвитку навичок критичного мислення у процесі іншомовної підготовки.

Ключові слова: інформаційно-аналітична компетентність, майбутні правоохоронці, критичне мислення, іншомовна підготовка, таксономія.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах інформатизації життя сучасного суспільства, постійного швидкого збільшення потоків інформації різних видів і форм пред'явлення зростають вимоги формування професійної компетентності майбутніх правоохоронців. Серед компетентностей, яких майбутній офіцер

Національної поліції України потребує для самореалізації, саморозвитку, працевлаштування і які можуть забезпечити життєвий успіх фахівця, найважливішими є:

- уміння навчатися впродовж життя;
- здатність до засвоєння нових знань;
- ефективно користуватися інформаційними потоками та ресурсами;
- оцінювати результати навчання, власних дій і поведінки;

Одним із результатів сучасної вищої освіти є сформована на високому рівні інформаційно-аналітична компетентність випускника, яка включає здатність до використання основних інформаційних ресурсів та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; володіння методами пошуку, відбору, аналізу, переробки й структурування інформації; підготовки аналітичних документів [1]. Великий обсяг інформації, у тому числі іншомовної, участь працівників правоохоронних структур у міжнародних проектах вимагають від майбутнього фахівця володіння інформаційно-аналітичними вміннями.

Майбутній співробітник правоохоронних органів повинен бути здатним до критичного аналізу та обробки інформації, у тому числі іншомовної; вміти самостійно приймати рішення в обстановці, що змінюється; шукати шляхи правильного рішення професійних завдань. Науковцями доведено, що вищезазначені здатності є рисами сформованого критичного мислення майбутнього фахівця будь-якого профілю. Це обумовлює необхідність включення критичного мислення в перелік основних результатів освіти, зокрема вищої [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американські дослідники пізнавальних процесів почали активно впроваджувати технологію критичного мислення в практику навчання наприкінці 90-х років минулого століття. Серед зарубіжних дослідників, що розглядали проблему формування критичного мислення, були М. Вейнстайн, А. Кроуфорд, Р. Пауль, М. Ліпман, Д. Халперн та інші. В Україні на необхідності розвитку критичного мислення в учнів та

здобувачів вищої освіти наголошують Т. Воропай, В. Козира, О. Марченко, О. Нікітченко, О. Пометун, С. Терна, О. Тягла та інші.

Поняття «критичне мислення» дуже різнобічне і спеціалісти різних галузей (філософи, когнітивні психологи, психологи-біхевіористи й інші) визначають його по-різному.

Сучасна дослідниця проблем критичного мислення Д. Халперн визначає його як: «Використання таких когнітивних навичок і стратегій, які збільшують ймовірність отримання бажаного результату. Відрізняється виваженістю, логічністю і цілеспрямованістю. Інше визначення – спрямованість мислення» [3]. Фундатор Інституту критичного читання в США М. Ліпман розглядає критичне мислення як кваліфіковане та відповідальне, що породжує правильні судження, оскільки засноване на чітких критеріях і є таким, що самокоригується, впливає з конкретного контексту [4]. Учений створив цілісну концепцію критичного мислення: визначив характеристики процесу (самостійне, само себе виправляє, враховує контекст); встановив складові (диспозиції та навички); визначив послідовність (етапи критики); з'ясував функцію (винесення судження); навів основні чинники виникнення (проблема та діалог); пояснив роль та значення (виховання професіонала та громадянина демократичного суспільства) [5].

Філософ Р. Пауль вважав, що критичне мислення можна визначати різноманітними шляхами, які не повинні суперечити один одному. Він запропонував наступне визначення: «Критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви розмірковуєте з метою вдосконалити своє мислення» [6]. При цьому він зазначає, що такий тип мислення є необхідним для потреб інформаційного суспільства, для якого характерним є прискорення змін. Науковець стверджує, що сучасне суспільство потребує постійного вдосконалення навичок мислення і навички критичного мислення стануть запорукою успіху в інформаційному суспільстві.

Вітчизняний науковець О. Нікітченко розглядає розвиток критичного мислення на заняттях іноземної мови і визначає цей тип мислення як процес

аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки достовірності (цінності) інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини й альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі актів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем та ухвалювати зважені рішення [7].

Іноземна мова має величезний потенціал для гуманітарного виховання, розвитку критичного мислення, пам'яті, творчих здібностей майбутніх правоохоронців. Проте проблема розвитку навичок критичного мислення на заняттях з іноземної мови у процесі формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх правоохоронців досліджується вкрай рідко.

Мета статті – визначити і проаналізувати можливі та доцільні педагогічні прийоми формування критичного мислення майбутніх правоохоронців у процесі іншомовної підготовки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування інформаційно-аналітичного складника професійної компетентності передбачає підготовку фахівця, який володіє методами багатоаспектної інформаційної діяльності; здатного до адекватної адаптації до інформаційних технологій, що швидко змінюються; вміє не тільки самостійно орієнтуватися в потоці інформації, але і продуктивно використовувати отримані знання та інформацію як в особистих, так і в соціально значущих цілях.

У ситуації збільшення обсягу інформаційного ресурсу, необхідного для вирішення соціальних і професійних завдань, ефективність праці майбутнього фахівця-правоохоронця визначається якістю інформаційного забезпечення, що в чималому ступені залежить від сформованості навичок збору, аналізу та первинної обробки інформації. В умовах єдиного інформаційного простору, при низькому рівні володіння іноземною мовою сучасному фахівцеві доступний лише мінімум необхідної професійно значущої інформації з перекладених статей, доповідей та книжок. Тому однією з важливих умов успішної професійної діяльності майбутнього правоохоронця є володіння методами збору, обробки, аналізу та передачі інформації іноземною мовою для

отримання нового знання про об'єкт, що вивчається. У процесі іншомовної підготовки у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані не тільки практичні навички (лексико-граматичні та фонетичні) і вміння з усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма), а й навички здобуття знання, сприйняття нової інформації, її аналізу й оцінювання, тобто навички критичного мислення.

При описі методики розвитку навичок критичного мислення найбільш поширеною є класифікація умінь і заснована на ній таксономія педагогічних цілей, розроблена в 1956 р. групою американських психологів і педагогів під керівництвом відомого вченого Б. Блума (рис. 1). Автор виділяє шість складових критичного мислення, що визначають цілі освітнього процесу:

1. *Знання.* Ця категорія означає запам'ятовування та відтворення матеріалу, який вивчається. Йдеться про запам'ятовування і відтворення термінів, конкретних фактів, основних понять, правил, принципів. Здобувач вищої освіти здатен відтворити раніше засвоєний матеріал на пам'ять.

2. *Розуміння.* Здобувач вищої освіти здатен встановлювати зв'язок одного матеріалу з іншим, перетворювати його із одної форми вираження в іншу. Як показник розуміння може також бути інтерпретація матеріалу майбутнім фахівцем (пояснення, короткий виклад), прогнозування майбутніх наслідків.

3. *Застосування.* Цей елемент засвоєння означає вміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і нових ситуаціях. Сюди входить застосування правил, методів, вміння розбивати матеріал на складові поняття, законів, принципів, теорій.

4. *Аналіз.* Ця категорія позначає вміння критичного осмислення, концентрації уваги на окремих частинах інформації, їх значимості в цілому (вміння порівнювати основні думки прочитаного або почутого тексту з відомими з інших джерел, щоб зробити необхідні висновки, значущі для підтвердження раніше сформульованої гіпотези або припущення; вміння вникати вглиб проблеми).

5. *Синтез*. Ця категорія означає вміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле з новою системною властивістю. Таким новим продуктом може бути повідомлення, план дій, нова схема тощо. Без синтезу неможливі узагальнення, систематизація та порівняння.

6. *Оцінка*. Ця категорія позначає вміння критичного осмислення, концентрації уваги на формулюванні судження, його обґрунтування на основі отриманої інформації (вміння визначити достовірність фактів і даних, відібраних, щоб довести власну точку зору, прийняти рішення).

Рис. 1. Таксономія Блума

Останні три рівня таксономії - аналіз, синтез і оцінка - вчені відносять до критичного мислення, або, як його ще називають, мислення вищого порядку (Higher-Order Thinking), оскільки спочатку відбувається оцінка інформації або ситуації з позиції наявних знань, потім творче осмислення подальших дій і, нарешті, створення нового продукту, прийняття рішення або оцінка [8]. У зв'язку з непослідовністю у двох останніх рівнях, цю таксономію було переглянуто і результатом стала поява так званої таксономії Блума/Андерсона. Її відмінності полягають в тім, що автори перейменували деякі компоненти, переставили дві останні категорії й дали їм інше трактування. В оновленій таксономії Блума навальні цілі відображають не тільки рівні володіння інформацією, а й інтелектуальні операції – пам'ятати, розуміти, застосовувати, аналізувати, оцінювати й створювати [8].

Система розвитку навичок критичного мислення передбачає особливу структуру заняття. Основними етапами формування критичного мислення, які науково-педагогічний працівник може застосовувати на практичному занятті з іноземної мови варто визначити такі: виклик, осмислення, рефлексія [9].

Ціль етапу «виклик» – формування особистого інтересу для отримання інформації. Слід ставити якомога більше глибоких питань на тему, з якою належить ознайомитися, і які вимагають від майбутніх правоохоронців творчої обробки інформації. Методичними прийомами, які можна використовувати на стадії виклику, є:

- коротке повідомлення
- читаю-думаю (текст можна поділити на частини і студенти намагаються робити прогнози, що трапиться далі)
- припущення за ключовими словами
- систематизація матеріалу (графічна)
- переплутані логічні ланцюжки (студентам дається завдання, де уривки з тексту, цитати, факти, події, визначні персони тощо – все це потрібно поєднати, або записати в хронологічному порядку, згідно з логікою) і т.д. Інформація, отримана на першому етапі, вислуховується, записується, обговорюється, робота ведеться індивідуально, в парах, в групах.

На етапі «осмислення» науково-педагогічний працівник має спонукати майбутніх правоохоронців на індивідуальні пошуки інформації з подальшим обговоренням у групі, аналізом та закріпленням. На цій стадії можна використовувати такі методичні прийоми:

- ІНСЕРТ (майбутнім фахівцям-правоохоронцям пропонується позначати в тексті ті місця, які підтверджують або спростовують достовірність того, що вони знали, місця, які викликають запитання)
- питання-відповідь (робота в парах, читаючи текст, майбутні правоохоронці по черзі задають питання один одному і відповідають на них)

– взаємне навчання /peer-training (робота в групах, кожна група узагальнює прочитане, ставить запитання учасникам іншої групи, прояснюють, що неясно).

На етапі «рефлексії» здобувачі вищої освіти мають розмірковувати, обдумати те, що вони дізналися та як включили нові знання в свої уявлення; обговорити, як це змінило їхні думки, бачення, поведінку тощо. Методичними прийомами на цьому етапі можуть бути:

– заповнення кластерів, таблиць

– складання тексту за ключовими словами (за визначений науково-педагогічним працівником час треба скласти текст, який аналізується і обговорюється всіма учасниками)

– організація перехресних дискусій (здобувачі вищої освіти працюють в парах і висловлюють свою думку, потім пари об'єднуються в групи і полеміка триває). Етап передбачає усвідомлення того, що було зроблено на занятті, демонстрацію знань та того, їх можна застосувати [9].

Виділення ключових слів у тексті або пошук інформації за ключовими словами сприяє формуванню вміння виявляти в інформації важливі поняття та ідеї, класифікувати факти, події і явища за певними ознаками, структурувати інформацію за ступенем значущості.

Ефективним інструментом, який можна використовувати для розвитку критичного мислення засобами іноземної мови у процесі формування інформаційно-аналітичної компетентності, є запитання. Запитання слугують засобом пробудження різних за характером і рівнем складності способів мислення, відбувається поглиблення і розширення знань. Вважаємо за доцільне використовувати на заняттях іноземної мови стратегію «Ромашка Блума» (методичний прийом розроблений за педагогічним принципом таксономії Б. Блума та його шести рівнів навчальних цілей в когнітивній сфері) [10]. Таксономія знань включає запитання, які:

– спираються на знання здобувачів вищої освіти (*запам'ятовування*), наприклад: Хто ..? Що ..? Де ..? Коли ..? Яким чином ..?

– перевіряють *розуміння*: Що це означає? Чи можете ви описати? Яка основна ідея?

– вимагають *застосування*: Як можна ..? Як би ти ..?

– заохочують *аналіз*: Що коли ..? Цікаво, чому ..?

– сприяють *оцінюванню*: Чи погоджуєтесь ви з цим ..? Яка Ваша думка?

– вимагають *синтез (створення)*: Як ми могли ..? Цікаво, як ..? [11].

Постановка запитань є обов'язковою, таким чином здійснюють контроль і самоконтроль, корекцію знань, отриманих під час заняття.

Для того, щоб майбутні правоохоронці вміли сформулювати коректне запитання, необхідне ґрунтовне опрацювання матеріалу за темою; уважне вивчення як основних, так і додаткових джерел інформації (навчальної і наукової літератури, ресурсів Інтернету тощо). Таким чином розвивається вміння правильно формулювати свої інформаційні запити; вести результативний пошук інформації; опрацьовувати і використовувати інформацію відповідно до навчальних завдань.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, як свідчить викладений вище матеріал, в процесі іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців доцільно використовувати сукупність різноманітних педагогічних прийомів формування критичного мислення. Людина, яка критично мислить, уміє бачити інформацію в цілому; відокремлювати другорядне і зосереджуватись на головному; критично осмислювати отриману інформацію; визначати проблему; робити порівняння; передбачати наслідки; знаходити і наводити аргументи; робити висновки і висувати варіанти рішення, тобто володіє певним рівнем сформованості інформаційно-аналітичної компетентності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаються в обґрунтуванні методологічних засад та їх практичної реалізації під час підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України за різними спеціальностями і спеціалізаціями.

Список використаних джерел

1. Артющин Г. М. Методи інтерактивного навчання у підвищенні кваліфікації співробітників інформаційно-аналітичних підрозділів правоохоронних органів України. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. № 6. 2015.С.9. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10181/13384>
2. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. № 2, 2018. С.89-98.
3. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер. 2000. С. 22.
4. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм освітніх обмінів*. 2016. № 34. С. 21–35.
5. Терно С. О. Критичне мислення – середньовічна відсталість? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 37. С.301-306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_37_65.
6. Тягло А. В. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века. *Постметодика*. 2001. № 3 (35). С.19-26.
7. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник / за ред. О. С. Нікітченко, О. А. Тарасова. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017.С.7.
8. Armstrong, P. *Bloom's Taxonomy*. Nashville, TN: Vanderbilt University.2016. The Center for Teaching. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/blooms-taxonomy/>
9. Карпенко Є. М. Дидактичні основи формування інформаційно-аналітичних умінь майбутніх учителів іноземних мов у процесі фахової підготовки. *Навчально-методичний посібник*/за ред. І. В. Самойлюкевич. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С.55-58.
10. Козира В. М. *Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі*: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С.32-51.
11. Parashchuk V. Questioning Strategy as part of EFL teacher knowledge and expertise. *Advanced Education*, 2017, Issue 7, 90-94.

References

1. Artiushyn H. M. *Metody interaktyvnoho navchannia u pidvyshchenni kvalifikatsii spivrobotnykiv informatsiino-analitychnykh pidrozdiliv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy*. [Methods of interactive training in improving the skills of employees of information and analytical units of law enforcement agencies of Ukraine] *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedagogika, Psykholohiia*. [Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology.] № 6. 2015.S.9. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10181/13384> [in Ukrainian]
2. Pometun O. I. *Krytychne myslennia yak pedahohichni fenomen*. [Critical thinking as a pedagogical phenomenon.] *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*. [Ukrainian Pedagogical Journal.] № 2, 2018. P.89-98. [in Ukrainian]
3. Halpern D. *Psihologija kriticheskogo myshlenija*. [Psychology of critical thinking]. SPb.: Piter.. 2000. P. 22. [in Russian]
4. Lipman M. *Chym mozhe buty krytychne myslennia?* [What can be critical thinking?] *Visnyk prohram osvithnikh obminiv*. [Bulletin of educational exchange programs]. 2016. № 34. P.21–35. [in Ukrainian]

5. Terno S. O. *Krytychne myslennia – serednovichna vidstalist?* [Critical Thinking - Medieval Backwardness?]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. [Scientific works of the History Department of Zaporizhzhya National University.] 2013. Issue 37. P.301-306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_37_65. [in Ukrainian]
6. Tjaglo A. V. *Krytycheskoe myshlenie: problema mirovogo obrazovaniya XXI veka*. [Critical Thinking: The Problem of World Education in the 21st Century]. *Postmetodyka*. 2001. № 3 (35). P.19-26. [in Ukrainian]
7. *Formuvannia navychok krytychnoho myslennia na urokakh inozemnoi movy: navchalno-praktychnyi posibnyk* [Developing Critical Thinking Skills in Foreign Language Lessons: A Practical Handbook] / za red. O. S. Nikitchenko, O. A. Tarasova. Kharkiv: «Drukarnia Madryd». 2017. P.7. [in Ukrainian]
8. Armstrong, P. *Bloom's Taxonomy*. Nashville, TN: Vanderbilt University. 2016. The Center for Teaching. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/blooms-taxonomy/> [in English]
9. Karpenko Ye. M. *Dydaktychni osnovy formuvannia informatsiino-analitychnykh umin maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi fakhovoi pidhotovky*. [Didactic bases of formation of information and analytical skills of future foreign language teachers in the process of professional preparation.] *Navchalno-metodychnyi posibnyk [Tutorial]/za red. I.V.Samoiliukevych*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka. 2014. P.55-58. [in Ukrainian]
10. Kozyra V. M. *Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia u navchalnomu protsesi: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv*. [Technology for the development of critical thinking in the educational process: a teaching manual for teachers]. Ternopil: TOKIPPO. 2017. P.32-51. [in Ukrainian]
11. Parashchuk V. Questioning Strategy as part of EFL teacher knowledge and expertise. *Advanced Education*, 2017, Issue 7, P. 90-94. [in English]

Volodymyr Butenko. Development of critical thinking by means of foreign languages in the process of forming information-analytical competence of future law-enforcement personnel.

The problem of the development of critical thinking as a model for the education and upbringing of citizens of the future is the focus of attention of foreign and domestic educators. The emergence of an information society, the democratic progress of Ukraine determine the importance of critical thinking for the national system of higher education. The main task of the modern system of higher education is to train a competent specialist capable of making adequate decisions, responding to personal and social challenges. One of the means of solving these problems is the formation of critical thinking skills in the individual.

The article substantiates the importance of information-analytical competence in the professional training of future law enforcement officers capable of using basic information resources and modern information and communication technologies; using methods of searching, selecting, analyzing, processing and structuring of information; preparing analytical documents. The categories of taxonomy of B. Bloom's pedagogical purposes, covering the cognitive sphere, are analyzed. B. Bloom decomposed the thought process into thinking operations and determined that there were thinking operations of the low level (knowledge, comprehension and application) and high (analysis, synthesis, evaluation). The analysis of researches and publications of foreign and domestic scientists is presented, in which the phenomenon of critical thinking is considered. The essence of the concept of "critical thinking" in terms of philosophy, psychology and pedagogy is defined. This kind of thinking is characterized by controllability, validity and purposefulness. It is used for problem solving, drawing conclusions, probabilistic evaluation and decision-making. The content and some methods of development of critical thinking skills by means of foreign language

are considered in the process of forming information and analytical competence. Strategies and techniques for developing critical thinking skills in the process of language training are discussed.

Key words: information-analytical competence, critical thinking, future law-enforcement personnel, foreign language training, taxonomy.